

En nordisk historia eller nationalism på ett nytt sätt?

– Ömsesidig historieläroboksrevision i föreningarna Nordens regi, ca 1930–1965

Af Henrik Åström Elmersjö

Inledning

Skolämnet historia har länge varit ett viktigt instrument för skapandet av nationell gemenskap och för trädning av kulturarv.¹ Under 1900-talet har företrädare för ämnet i allt högre grad brottats med detta arv i takt med att nationalstaten och dess kulturarv ifrågasatts som den allt överskuggande och viktigaste aspekten av människans historia. De tidigaste ifrågasättandena av historieämnet var dock inte kopplade till kulturarvet och det nationella perspektivet utan till krigens och militarismens plats i detta kulturarv. Nationalismens krigshetsande aspekter var vad som ifrågasattes, inte nödvändigtvis nationalismen som sådan.² Det första världskrigets slut innebar ändå en stor utmaning för den nationellt centrerade historieundervisningen i Europa och världen. Denna utmaning möttes dels av försök att revidera ämnet i internationell riktning och dels av försök att försvara dess nationella fokus mot beskyllningarna om krigshets.³ Genom exempel från föreningarna Nordens läroboksrevision är det min ambition att sprida mer ljus över hur internationella impulser – angående historieäm-

¹ Se t.ex. Håkan Andersson, *Kampen om det förflutna: Studier i historieundervisningens målfrågor i Finland 1843–1917* (Åbo: Åbo Akademi, 1979); Ola Svein Stugu, "Educational Idelas and Nation Building" i Sirkka Ahonen & Jukka Rantala (red.), *Nordic Lights* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2001).

² Bengt Thelin, "Early Tendencies of Peace Education in Sweden" i *Peabody Journal of Education*, 71, nr. 3 (1996); Mona Siegel, *The Moral Disarmament of France: Education, Pacifism, and Patriotism, 1914–1940* (New York: Cambridge University Press, 2004) Henrik Åström Elmersjö & Daniel Lindmark, "Nationalism, Peace Education, and History Textbook Revision in Scandinavia, 1886–1940" i *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 2, nr. 2 (2010).

³ Jan Kolasa, *International Intellectual Cooperation: The League Experience and the Beginnings of UNESCO*, (Wroclav: Polskiej Akademii, 1962), s. 68; Elmersjö & Lindmark (2010); Georg Stöber "From Textbook Comparison to Common Textbooks? Changing Patterns in International Textbook Revision" i Karina V. Korostelina & Simone Läsig (red.) *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (New York: Routledge, 2013), s. 27–29.

nets riktning – hanterades under mellankrigstiden och tiden närmast efter andra världskriget i en skolkontext. Denna hantering sätter också internationella impulser, eller yttre tryck, i relation till ett nationellt försvar av det nationella perspektivet. Angreppssättet i denna artikel torde också synliggöra historiekulturers inbördes förhållande och den förhandlingslogik som ligger bakom hur historiekulturer förändras och påverkar varandra i olika system av övergripande och överlappande historiekulturer. Särskiljandet av mellankrigstid och efterkrigstid görs också för att kunna och spåra kontinuitet och förändring före och efter andra världskriget. Det andra världskriget har av tidigare forskning setts som synnerligen formativt för nationell historieförståelse.⁴

Det första världskriget hade på ett tydligt sätt visat att små stater hade en mycket svår och utsatt situation i världspolitiken. Delvis ur denna insikt växte en ny typ av modernt nordiskt samarbete fram, bland annat i form av föreningarna Norden, bildade 1919 i Danmark, Norge och Sverige och kompletterade med en isländsk och en finländsk förening under 1920-talet.⁵ Även inom dessa föreningar fanns ett intresse för skolämnet historia. Den nationella romantisering som genomsyrade skolornas historieundervisning försvårade på många sätt det nya internationella/nordiska samarbetet. Tämmligen omgående började också föreningarna Norden undersöka historiska läroböcker i de nordiska länderna för att försöka skapa bättre förutsättningar för ett nordiskt samarbete genom fostrande till nordisk identitet.⁶

Till en början gjordes inom föreningarna Norden endast inomnationella genomgångar av ”det egna” läroboksbeståndet, genom att historiker anlätades för att se över behandlingen av grannländerna i läroböckerna. Från 1930-talet påbörjades dock en ömsesidig läroboksrevision där en kommittéverksamhet startades och revisionen gällde då istället ”den egna” nationens behandling i grannländernas läroböcker. Denna kommittéverksamhet hade stora likheter med idéer som förts fram inom Nationernas förbunds internationella kommitté för intellektuellt samarbete och var en del i en mycket större verksamhet på skolområdet internationellt. Föreningarna Norden inrättade nationella facknämnder bestående

⁴ Se t.ex. Ulf Zander, ”Att legitimera och bli legitimerat: Historieämnet förr och nu i Sverige och annorstädes” i Hans-Albin Larsson (red.) *Historiedidaktiska utmaningar* (Jönköping: Jönköping University Press, 1998), s. 53; Svein Lorentzen, *Ja vi elsker... Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814–2000* (Oslo: Abstrakt forlag, 2005), s. 104–107; Janne Holmén, *Den politiska läroboken: Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2006), s. 120–125; Harry Haue, ”Transformation of History Textbooks from National Monument to Global Agent” i *Nordidactica* 3, nr. 1 (2013), s. 84.

⁵ Monika Janfelt, *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* (Stockholm: Carlssons, 2005), s. 16–17.

⁶ Henrik Åström Elmersjö, *Norden, nationen och historien: Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919–1972* (Lund: Nordic Academic Press, 2013).

de av historiker, lärare och skoladministratörer på olika nivåer för att se över de övriga nordiska ländernas läroböcker i historia.⁷ Deras efterlämnade material ger en mycket god inblick i en förhandling om historieundervisningens subjekt, protagonister och identitetsskapande funktion, där ett internationellt perspektiv mötte ett nationellt.

Historiekultur i skolkontext

En *historiekultur* kan betraktas som det sammanhållna system av betydelsebärande berättelser som bärs upp i en kulturellt avgränsad kontext och av de människor som förutsätts ingå i denna kontext.⁸ Det är viktigt att framhålla att historiekulturer tenderar att överlappa varandra och dessutom ingå i komplexa strukturer av övergripande historiekulturer. I det nordiska fallet är det möjligt att tänka sig en mängd mindre historiekulturer (regionala, lokala, ideologiska och så vidare) som i olika konstellationer tillsammans bildar nationella historiekulturer. De nationella historiekulturerna ingår också i en något mindre artikulerad nordisk historiekultur och en något mer artikulerad europeisk historiekultur.⁹

Att se historiekulturer på detta sätt förtydligar förhandlingsdimensionen när historiekulturer förändras. För att förändra en nationell historiekultur krävs företrädare för en förändringsriktning som agerar inom ramen för den nationella historiekulturen i fråga. Historiekulturella praktiker påverkas av vad som händer utanför den historiekulturella kontexten, men för att historiekulturen ska förändras måste kritiken vända sig mot den "egna" makten och överta den. Det är enligt denna logik som statyer först reses och sedan rivs ner.¹⁰

Historieteoretikern Jörn Rüsen fördelar också begreppets innehåll på tre dimensioner.¹¹ En historiekultur innehåller en estetisk, en politisk och en kognitiv dimension. I den estetiska dimensionen framträder just det estetiska i framkallandet av samhällets minnen. Historieskrivning, i alla dess former, uppträder i stor

⁷ Ibid., s. 77–113.

⁸ Jörn Rüsen, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter* (Göteborg: Daidalos, 2004), s. 153–160; Klas-Göran Karlsson, *Europeiska möten med historien: Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn* (Stockholm: Atlantis, 2010), s. 76–79.

⁹ Se Øystein Sørensen & Bo Stråth (red.) *The Cultural Construction of Norden* (Oslo: Scandinavian University Press, 1997); Mikael af Malmborg & Bo Stråth (red.) *The Meaning of Europe: Variety and Contention within and among Nations* (Oxford: Berg, 2002); Cris Shore, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration* (New York: Routledge, 2000).

¹⁰ Kenneth Nordgren, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige* (Umeå/Karlstad: Umeå universitet/Karlstads universitet, 2006), s. 19. Se även Jörn Rüsen, "Introduction – Historical Thinking as Intercultural Discourse" i Jörn Rüsen (red.), *Western Historical Thinking: An Intercultural Debate* (New York: Berghahn Books, 2002), s. 1.

¹¹ Rüsen (2004), s. 160–166.

utsträckning som estetik, i valet av symbolspråk t.ex. När det handlar om läsning och revision av läroböcker i historia går det att se en didaktisk vinkel i den estetiska dimensionen. Val av uttrycksformer som kanske i viss utsträckning går utom vad vi "vet" eller vad vi egentligen "vill" med historieskrivningen på grund av viljan att estetiskt (eller didaktiskt) nå fram till en mottagare skulle i så fall härledas till historiekulturens estetiska dimension. Begreppen "vet" och "vill" i den förra meningen sammanfattar enklast möjligt de övriga två dimensionerna, som också är de som jag främst arbetar med i min undersökning.

I den politiska dimensionen av historiekulturen finns maktaspekten. Historia spelar enligt Rüsen en avgörande roll för alla maktanspråk. Ur all historisk erinran blir vissa berättelser mer meningsbärande för samhället än andra. Detta har inte sällan enkla maktpolitiska orsaker. Att fastställa maktens historiska legitimitet är grundläggande för maktens stabilitet.¹² Vad som betraktas som viktigt att minnas i en politisk och kulturell kontext är politiskt betingat. I den kognitiva dimensionen finns normerna för hur historisk sanning fastställs och denna dimension innehåller exempelvis de normer som används inom vedertagen historievetenskap för att fastställa historiska tolkningars sannolikhet. Alla tre dimensioner är beroende av varandra och alla historiekulturella yttringar innehåller moment från alla tre, men de kan vara mer eller mindre framträdande vilket gör att de kan användas i en analytisk modell.

Historiekulturell förändring handlar inte om *nya* perspektiv, som kanske mer kan framträda i historiografisk forskning där paradigmskiften lyfts fram. Istället kan historiekulturell förändring betraktas som konsekvenser av nya sätt att värdera *viktiga* och *intressanta* perspektiv i förhållande till alla tre historiekulturella dimensioner. Det innebär också att förändringar av hur historien tolkas kan betraktas som drivna av förändringar inom den kulturella kontext där historiekulturen bärs upp. Detta kan studeras på många olika sätt, men vad som får historiekulturellt genomslag på nationell nivå syns kanske allra tydligast i historieundervisningen inom en nation. Där syns tydligt det kulturellt avgränsade kollektivets syn på "sin egen" historia, men där *skapas* också detta kulturella kollektiv genom hänvisning till en gemensam historia. Utan en uttalad gemensam historia finns inte heller någon historisk legitimitet för den kulturella gruppen. En mycket lättillgänglig måttstock på historiekulturell förändring är mytologiseringen av den kulturella gruppens egna, förment gemensamma, historia. I nationens fall är det den nationella myten, i den mening som Anthony D. Smith har lyft fram, som kan sätta fokus på hur historiekulturer förändras på nationell ni-

¹² Här finns också vissa kopplingar till Antonio Gramscis uppfattning att samhällets maktrelationer bygger på kulturell hegemoni. Se Antonio Gramsci, *En kollektiv intellektuell* (Staffanstorps: Bo Cavefors, 1967).

vå.¹³ Smith pekar också på olika motiv som bygger upp den nationella myten: ursprungs-, frigörelse-, guldålders-, nedgångs- och återfödelsemotiv.¹⁴ Dessa motiv kan användas för att tematisera mytologiseringen av nationens historia. Genom att se förändringar i vilket historiskt stoff som läggs i de olika motiven är det möjligt att säga något om vilka perspektiv, som i en given tid och i en given historiekulturell kontext, ansågs viktiga för att understyrka historien om det kulturella kollektivet självt.

Tidigare forskning som har ägnat sig åt historiekulturers förändring har i stor utsträckning undersökt olika historiekulturella artefakter och koncentrerat på hur dessa har förändrats. Dessa förändringar har sedan kopplats ihop med olika typer av samhällsförändringar som fått förklara de historiekulturella förändringarna.¹⁵ Detta är kanske omöjligt att undvika och hör kanske till och med till historievetenskapens mest grundläggande villkor; att med ett visst stoff som grund förklara förändringar genom att kontextualisera. Gränsen kan dock betraktas som hårfin mellan denna typ av kontextualisering och det logiska felslutet *post hoc ergo propter hoc*.

Vad som därmed saknats i historiekulturell forskning är en diskussion om vad som förändrar historiekulturer. Hittills har tron på att det är i tider av kris som historiekulturer artikuleras och därmed också har potential att förändras varit dominerande inom historiekulturforskningen, på lite oklara grunder. Vad är det som säger att vi inte måste söka någon annanstans efter orsakerna till förändringar i historiekulturer, om vi överhuvudtaget ska undersöka dessa orsaker och inte bara konstatera att förändringar sker? Ett sätt att möta detta är att undersöka explicita diskussioner som gäller förändringar av historiekulturer där en *förändringsdriven* diskussion om vilken historia som är viktig äger rum. Denna diskussion kan inte extrapoleras ur artefakter där författarna implicit diskuterar med varandra eftersom viljan att komma överens om något nytt saknas där. Undersökningar av historiekulturell förändring i explicita diskussioner – med förändringen

¹³ Se t. ex. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986). Även om Smith betraktar myterna som tecken på att nationerna har etniska föregångare och därmed också en ahistorisk essens behöver den utgångspunkten inte ligga till grund för studier som använder hans sätt att se på nationella myter. Se t. ex. Derek Fewster, *Visions of Past Glory: Nationalism and the Construction of Early Finnish History* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2006), s. 404.

¹⁴ Anthony D. Smith, "National Identity and Myths of Ethnic Decent" i *Research in Social Movements, Conflict and Change* 7 (1984).

¹⁵ Se t.ex. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs* (Stockholm: Atlas, 2001), s. 327, 394; Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund: Nordic Academic Press, 2001), s. 150–152, 468–469; Samuel Edquist, *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembildningsrörelse* (Umeå: Boréa, 2009), s. 127, 165, 173, 181.

som mål – möter dock ett källmaterialproblem. Det är tämligen ovanligt att diskussioner om historia, med uttryckt vilja att förändra, efterlämnar något källmaterial. Diskussioner om historia syns främst där cementerade positioner möter varandra och det möjligen finns en vilja att förändra motpartens historiekultur, men förmodligen handlar det oftast bara om att visa att motparten har fel.¹⁶

Föreningarna Nordens historieläroboksrevision har efterlämnat ett mycket rikt källmaterial bestående dels av fem publikationer och dels av ett mycket stort antal granskningsprotokoll, som deponerats på Riksarkiven i de nordiska länderna.¹⁷ Under det inledande arbetet med att revidera läroböcker ömsesidigt 1933–1935 kom facknämnderna inte bara med kritik mot övriga länders läroböcker utan också med en “motkritik” – ett försvar av det egna landets läroböcker baserat på den kritik de utsatts för av övriga facknämnder.¹⁸ Utifrån en jämförelse av dessa kritiker hittades också de frågor som kunde anses som “omstridda” och som låg till grund för utgivandet av serien *Omstridda spørsmål i Nordens historia*. Kontexten “Norden” är inte given i varken historiekulturellt eller utbildningshistoriskt hänseende. Skolsystemen i Norden har utvecklats olika, även om det också finns många likheter,¹⁹ och historiekulturellt är det heller inte givet att Norden är en särskild region med särskilda villkor. Det finns dock en tydlig kulturell uppfattning om Norden som en sammanhållen region.²⁰ Den här studiens avgränsning till Norden skall dock snarast ses i förhållande till den uppgift föreningarna Norden tog på sig och det källmaterial de efterlämnade. Valet av forskningsobjekt ska inte ses som ett ställningstagande för Norden som en särskild kulturell region.

¹⁶ Se Erik Sjöberg, *Battlefields of Memory: The Macedonian Conflict and Greek Historical Culture* (Umeå: Umeå universitet, 2011). För diskussioner om andra källmaterial med förändringsdriven diskussion, som lett till gemensamma läroböcker, se Karina V. Korostelina & Simone Lässig (red.), *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (New York: Routledge, 2013).

¹⁷ Föreningen Norden, *Nordens läroböcker i historia: Ömsesidig granskning verkställd av föreningarna Nordens historiska facknämnder* (Helsingfors: Föreningarna Norden, 1937); Wilhelm Carlgren, Knud Kretschmer, Axel Mickwitz & Haakon Vigander (red.), *Omstridda spørsmål i Nordens historia I* (u.o.: Föreningarna Norden, 1940); desamma (red.), *Omstridda spørsmål i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden, 1950); Hallvard Magreøy, *Norsk-islandske problem: Omstridde spørsmål i Nordens historie III* (Oslo: Universitetsforlaget, 1965); Vagn Skovgaard-Petersen (red.), *Nordens historie i skolen: Synspunkter og forslag til undervisningen i de andre nordiske landes historie* (u.o.: Foreningerne Nordens Forbund, 1972); Foreningen Norden, *Omstridte spørsmål i Nordens historie 4* (Oslo: Foreningen Norden, 1973). Föreningarna Nordens arkiv vid Riksarkiven i Helsingfors, Köpenhamn, Oslo och Stockholm innehåller särskilda volymer för det material som rör revisionen.

¹⁸ Föreningen Norden (1937), s. 12–13.

¹⁹ Se t.ex. Sirkka Ahonen & Jukka Rantala (red.) *Nordic Lights: Education for Nation and Civic Society in the Nordic Countries, 1850–2000* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2001).

²⁰ Se särskilt Sørensen & Stråth (red.) (1997); Jóhann P. Árnason & Björn Wittrock (red.), *Nordic Paths to Modernity* (Oxford: Berghahn Books, 2012).

Nordisk, global eller nationell historia i skolan

Internationella perspektiv antyder ett förhållande mellan nationer, men samtidigt att det också finns något större än nationer, något övergripande.²¹ Ett nordiskt perspektiv antyder dels ett regionalt, närmast anti-nationellt synsätt, men det finns också ett nationalistiskt tankegod i begreppet "Norden" och "det nordiska" som något nationellt ursprungligt.²² Det nordiska perspektivet kan därför tolkas som ett nationellt svar på det yttre tryck för mindre chauvinistisk och nationellt uppbygglig historia som gjorde sig gällande i första världskrigets kölvatten.²³ Diskussioner om vilken historia som ska berättas i nordiska läroböcker knyter, av förklarliga skäl, till föreställningar om nationer och de nationaliserade diskussionerna hänger förmodligen i stor utsträckning samman med en föreställning om att motsättningarna *ska* vara nationellt baserade; att synen på historiska händelsers plats i historien skiljer sig åt mellan olika nationella perspektiv. Diskussionerna inom just föreningarna Nordens historieläroboksrevision rörde i stor utsträckning nationernas ursprung i förhållande till varandra och i förhållande till något övergripande nordiskt. Särskilt påtagliga var diskussionerna mellan företrädare för den finländska och den svenska facknämnden, samt mellan den norska och den isländska facknämnden. I båda fallen gällde diskussionen ursprunget hos den nation som hade svårast att uppvisa en medeltida stat byggd av den nation som ansågs företrädd i nämnderna. För finländsk och norsk del fanns också betydande inslag av att vilja framhäva en viss synlighet mellan ursprunget (med en medeltida stat i det norska fallet, men utan en sådan i det finländska fallet) och samtiden i diskussionerna. På norsk och finländsk bekostnad hade nämligen danska och svenska läroböcker delat in Norden i en östlig del, kallad Sverige, och en västlig, kallad Danmark. Detta gjorde att det fanns ett glapp i norsk historia – så som den beskrevs i övriga nordiska länder – från ca 1400 till 1814, samt att det knappast existerade någon finländsk historia alls före 1809.

Följer vi diskussionerna i dessa frågor från början av 1930-talet till slutet av 1950-talet kan vissa ledtrådar till hur historiekulturell interaktion kan tänkas bidra till historiekulturell förändring, visa sig, men främst kan den här studien visa hur ett övernationellt initiativ för historiekulturell förändring hanterades inom

²¹ Under 1980-, 1990- och 2000-talen har också global och transnationell historia gjort gällande att nationen inte längre är den grundläggande enheten i historiska studier. Akria Iriye, *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013), särskilt s. 1–17.

²² Bo Stråth, "Scandinavian Unity: A Mythical Reality" i Nils Arne Sørensen (red.), *European Identities: Cultural Diversity and Integration in Europe since 1700* (Odense: Odense University Press, 1995), s. 38–39, 47–48; Anna Wallethe, *Sagens svenskar: Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*, Lund: Sekel bokförlag, 2004), s. 28–29.

²³ Elmersjö & Lindmark (2010). För internationella organisationers intresse för historia, se Thomas Nygren, *History in the Service of Mankind: International Guidelines and History Education in Upper Secondary Schools in Sweden, 1927–2002* (Umeå: Umeå University, 2011).

ramen för nationella historiekulturer. Även om diskussioner om ursprung och nationell synlighet i samband med nationers nedgångsperioder inte var de enda diskussioner som försiggick mellan nämnderna utgör just dessa diskussioner utmärkta exempel på hur olika nationella perspektiv förhandlas i förhållande till mer övergripande perspektiv, som ett nordiskt, inom ramen för diskussioner om hur skolans historieundervisning ska se ut.

Det isländska ursprunget och nordisk samhörighet

Både Island och Norge var under mellankrigstiden nationalstater med nyvunnen självständighet och med en medeltida stat att bygga den nationella myten på. Nationalismen var dock inte ny i någon av staterna, den hade växt fram sedan slutet av 1800-talet. De nationella narrativen som återfanns i läroböckerna gick i stor utsträckning ut på att sluta cirkeln mellan den medeltida staten och den stat som nyligt vunnit självständighet. Häri utgjorde utbildningspolitik en viktig aspekt.²⁴

När den norska föreningen Nordens historiska facknämnd på 1930-talet bedömde isländska läroböcker hittades inte några stora frågor att lyfta fram som problematiska i narrativet. Tvärtom ansåg man att isländska läroböcker hade en nyanserad ton när de beskrev andra nordiska länder och folk: "her er ingen uvenleg tone som kan eggja fram fiendslege tankar."²⁵ När den isländska facknämnden recenserade de norska läroböckerna i historia var det dock tydligt hur långt ifrån varandra man stod. Diskrepansen bottnade i att de norska läroböckerna beskrev befolkandet av Island som ett norskt företag och allt som "islänningar" tog sig för under medeltiden hänvisades till som företag av "norrmän" och en del av norsk historia. "[E]n frukt av slik opfatning må selvfølgelig uttalelser som disse være: at det var nordmenn som bosatte sig på Grønland og foretok Vinlandsreisene, [...] at islendingene alltid følte sig som en gren av den norske stamme, osv."²⁶

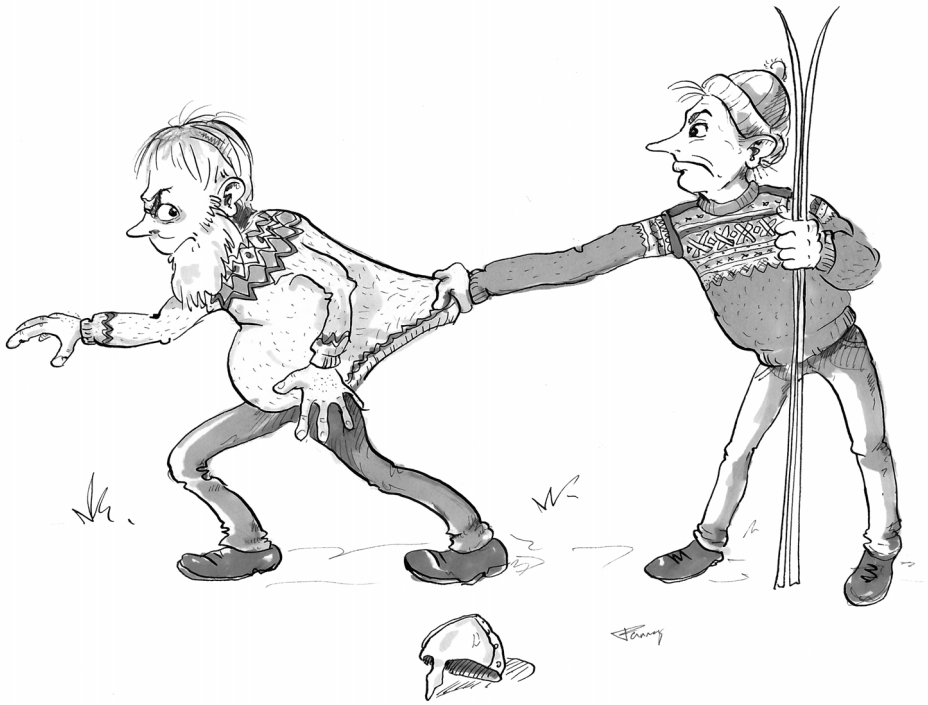
I den norska facknämndens detaljkritik av danska, finländska och svenska läroböcker framgår att den norska nämnden drev linjen om Island som ett norskt projekt.²⁷ Anledningen till att de isländska läroböckerna trots detta fick bifall från den norska nämnden förefaller ha varit att den norska nämnden tolkade begreppet "isländsk" på ett annat sätt än vad den isländska nämnden gjorde. Användandet av begreppet "isländsk" med hänvisning till en person eller en företeelse för-

²⁴ Se Lorentzen (2005); Gunnar Karlsson, "Icelandic Nationalism and Inspiration of History" i Rosalind Mitchison (red.), *The Roots of Nationalism: Studies in Northern Europe* (Edinburgh: John Donald Publishers, 1980).

²⁵ Föreningen Norden (1937), s. 133. Den norska kritiken skrevs av Halvdan Koht i februari 1935.

²⁶ Föreningen Norden (1937), s. 103–104. Den isländska kritiken skrevs av Barði Guðmundsson i mars 1936.

²⁷ Bilaga 1 till "P.M. fra den den norske forening Nordens historiske fagnevnd: Danske og svenske lære- og læsebøker i historie", november 1933, vol. 147, Pohjola-Nordens arkiv (PNA), Riksarkivet, Helsingfors (RAH).

lagd till medeltiden förefaller för den norska nämnden ha betytt "norsk – med särskild anknytning till den norska ön Island".

Striden om Islands historia fortsatte under hela den period, som föreningarna Norden granskade historieläroböcker fram till början av 1970-talet och fick en särskilt intrikat inriktning när det också visade sig att isländska läroböcker skrev motsättningen till Danmark bakåt. När Island blev självständigt (1918/1944) var det inte från Norge utan från Danmark. Eftersom de isländska granskarna, och även läroboksförfattarna, dessutom inte ville vidkännas någon stark koppling till Norge, saknades ofta hänvisningar till att Island hade hamnat i union med Danmark som en del av ett norskt kungarike på 1300-talet.²⁸ Den isländska nämnden var också noga med att distansera personer, upptäckter och andra förehavanden under medeltiden som de uppfattade som isländska, från ett norskt kultursammanhang.²⁹ Det isländska narrativet förefaller ändå ha behövt ett motstånd mot ockupation för att knyta den medeltida fristaten till den moderna staten och det gjordes via ett motstånd mot dansk, och inte mot norsk, ockupation.³⁰

²⁸ "Betänkning angående de islandske lærebøger i historie", 12/2 1953, vol. 149, PNA, RAH, s. 4.

²⁹ "Betänkning om de norske lærebøger i historie", 15/4 1958, vol. 200, Foreningen Nordens arkiv (FNAn), Riksarkivet, Oslo (RAO) och isländsk granskning av Rudvall-Ohrling, *Historia för mellanstadiet* (korrektur), april 1965, vol. 198, FNAn, RAO.

³⁰ Halvdan Koht "Islandske lærebøger i historie – fråsegn frå den norske nemda", 19/2 1935, vol. 147, PNA, RAH och isländsk granskning av Rudvall-Ohrling, *Historia för mellanstadiet* (korrektur), april 1965.

Under 25 år diskuterades möjligheterna att engagera danska, isländska och norska historiker för att beskriva motsättningarna angående Islands historia antingen historiografiskt eller genom ett korrektiv, en slutgiltig syntetisk historia av tre olika kulturella tolkningar. Det slutade med att en forskare i isländska språket, Hallvard Magerøy (1916–1994), skrev *Norsk-islandske problem* 1965. Det visade sig dock att frågan som ställts på 1930-talet – var islänningarna norrmän? – inte gick att besvara utifrån vetenskapliga normer 1965; etnicitet och genetiskt arv hade helt andra konnotationer vilket gjorde att boken framför allt behandlade vad som var vetbart om vad de personer som först kom till Island benämndes som i de källor som fanns tillgängliga, men med stora förbehåll för vad det kunde tänkas betyda.³¹

Hela diskussionen antyder att den nationella politiska och/eller kulturella historia som hade varit själva grunden för historieämnets införande i skolans kursplaner omöjliggjorde regionala (nordiska) tolkningar av denna historia. Det förflutna hade en nationell betydelse och tolkning; den var redan inmutad i en nationell berättelse och kunde inte enkelt annekteras för en nordisk berättelse utan stark motstånd.

Ett norskt historiskt subjekt i Nordens historia

Facknämnden i Norge hade också en egen strid att utkämpa angående det norska subjektets fortlevnad efter medeltiden och Norgeväldets "fall". Striden utkämpades på flera fronter, men gemensamt för alla var att norska företeelser uppfattades som osynliga i historieskrivningen i andra länder. Istället sammanfördes danskt och norskt till en enhet under namnen "Danmark" och "danskt" i övriga nordiska länders historieläroböcker. Exempelvis jämfördes ofta den svenska bondens fria ställning med den danska bondens ofria ställning i svenska läroböcker. "Der fortælles gjerne litt om den danske bondestands kår, men ikke om den norske. Efter bruken av ordene dansk og Danmark ellers må [...] en intelligent elev slutte at de norske bønder hadde det som de danske."³² Den norska nämnden framförde också ihärdigt att Danmark–Norge var namnet på staten som bestod av de två kungarikena Danmark och Norge, en skrivning som hade svårt att få genomslag.³³

³¹ Se Magerøy (1965) passim.

³² Föreningen Norden (1937), s. 117

³³ Se t.ex. Sverre Steen & Povl Bagge. "Den dansk-norske forbindelse 1536–1814" i Wilhelm Carlgen et al. (red.), *Omstridda spörsmål i Nordens historia I* (u.o.: Föreningarna Norden, 1940); norska nämndens granskningar av Jansson–Lönnroth–Stålberg, *Lärobok i historia för mellanstadiet* (korrektur), 7/3 1957, vol. 194, FNAn, RAO, s. 6; Møller, *Vi læser historie I–IV* (1963), 26/2 1964, F10A:2, Föreningen Nordens arkiv (FNAs), Riksarkivet, Stockholm (RAS), s. 2.

Allra tydligast var det norska kravet på synlighet för ett norskt subjekt i diskussionerna kring Napoleonkrigens slut och 1814 års ingående i unionen med Sverige. I både danska och svenska läroböcker beskrevs detta utan att varken Norge eller norrmän fick någon aktiv roll. Norge överlämnades helt enkelt som ett objekt, antingen från den danska till den svenska staten eller från den danske till den svenske kungen. I den norska historikernämndens tolkning var Norge inte ett objekt utan ett mycket aktivt subjekt. I linje med folksuveränitetsprincipen tolkades Kieltraktaten från januari 1814 endast som en upplösning av den dansk-norska unionen. I och med Kieltraktaten hade den danske kungen uppgivit regeringen över Norge och denna återföll då på det norska folket, som i och med Mosskonventionen i augusti 1814 *valde* att ingå i unionen med Sverige.³⁴

En möjlighet till att nå en gemensam grund att stå på öppnade sig i diskussionerna mellan den svenska och den norska nämnden i och med norska krav på att bli synliga i kriget som under 1500-, 1600- och 1700-talet fördes mellan Danmark–Norge och Sverige. Den svenska nämnden föreföll närmast lyriskt entusiastisk inför att skriva fram det norska inslaget i dessa krig, inte för att synliggöra den norska nationen som ett historiskt subjekt, utan för att det också understödde den av geopolitisk teori genomsyrade svenska tolkningen av stormaktstiden. Ett synliggörande av Norge hade nämligen som biprodukt att den dansk–norsk-ryska “dubbla omfattningen” om Sverige blev synlig och därmed förklarades varför “den svenska staten drevs ut på expansionspolitik”.³⁵

Återigen är den nationella tolkningens primat i diskussionerna tydlig. Den nordiska historien, som skulle genomsyra diskussionerna och impregnera historieämnet, tolkades helt utifrån ett nationellt perspektiv. Det framstår närmast som om de inblandade parterna hade svårt att se poängen med en övergripande, icke-nationell historia, när väl konkreta episoder i denna historia skulle diskuteras.

³⁴ Sigfrid Andgren & Arne Bergsgård, “Den svensk-norska unionen 1814–1905” i Wihlem Carlgren et al. (red.) *Omstridda spörsmål i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden, 1950), s. 127–220; Norska nämndens granskningar av Selander–Persson, *Lärobok i historia för folkskolor med kursväxling* (korrektur), 14/10 1947, s. 9–11; Odhner–Westman–Forsell, *Lärobok i fäderneslandets historia och samhällslära, för realskolan*, 30. uppl. (korrektur), 21/12 1949, s. 18–19; Grimberg–Wirsén–Svanström, *Sveriges historia för folkskolan, del 2* (korrektur), 12/5 1951, s. 4. Samtliga i vol. 194, FNAn, RAO.

³⁵ Föreningen Norden (1937), s. 214. Se även Olof Ribbing, “De nordiska rikenas inbördes militära konflikter under tiden 1521–1814 i nutida framställningar” i Wilhelm Carlgren et al. (red.), *Omstridda spörsmål i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden, 1950), s. 9–22.

Ett finskt och nordiskt ursprung

Under 1930-talet fanns en betydande språkpolitisk motsättning i Finland.³⁶ Denna motsättning speglades och utvecklades också i föreningarna Nordens historieläroboksrevision i allmänhet och i den finländska nämnden i synnerhet, där både finskspråkiga och svenskspråkiga historiker fanns representerade.³⁷ Diskussionen om det finska och svenska ursprunget i Finland försiggick mellan den svenska och den finländska nämnden. Det var dock främst fennomaner i den finländska nämnden som engagerade sig i denna debatt.³⁸

Det "rikssvenska" narrativ, som framträdde i diskussionerna handlade om hur svenskarna erövrade och kom med civilisationens ljus till Finland; någon finsk nation existerade inte före 1809 och Finlands integrerande i Sverige tolkades som att Finland var en landsdel likställd Småland eller Värmland.³⁹ Mot detta stod ett finskt/finländskt narrativ där Finlands historia var tusenårig; där Finland och Sverige (två i sig själva tillräckliga nationer) hade växt samman via kulturellt utbyte och där Finlands integrerande i Sverige innebar ett erkännande som nation, skild från den svenska nationen.⁴⁰ Dessa två narrativ gick av förklarliga skäl inte ihop och de hade också sin fortsättning i olika syn på den finska nationens frigörelse. Den finländska nämnden hävdade under mellankrigstiden att Finlands frigörelse var en tusenårig process med ett visst mått av motstånd mot svensk makt på finskt territorium som den främsta historiska linjen att följa under perioden från 1200-talet till 1809.⁴¹

När diskussionen fortsatte efter andra världskriget var det i en ny kontext. Efter kriget förändrades de finländska läroböckerna och den finländska nämndens syn på de svenska och de ryska perioderna i finsk historia. Enligt tidigare forskning blev läroböckerna mer ryssvänliga, men föreningen Nordens finländska gransk-

³⁶ Max Engman, "National Conceptions of History in Finland" i Erik Lönnroth, Karl Molin & Ragnar Björk (red.), *Conceptions of National History* (Berlin: Walter de Gruyter, 1994), s. 57; Derek Fewster, "Fornfolket i nutiden: Arkeologins politiska budskap" i Derek Fewster (red.), *Folket: Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2000); Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden: Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (Lund: Sekel bokförlag, 2008), s. 60–69.

³⁷ "Uttalande av granskningsnämnden i Finland om svenska, danska och norska läroböcker i historia", vol. 147, PNA, RAH, s. 2.

³⁸ Se artiklarna angående Finlands historia i Carlgren, Kretzschmer, Mickwitz & Vigander (red.) (1950), skrivna av Jalmari Jaakkola, A. R. Cederberg och Gunnar Sarva. Samtliga dessa texter skrevs under 1937 och 1938 även om artiklarna inte publicerades förrän 1950.

³⁹ Se främst Nils Ahnlund (m.fl.) "Sverige/Finland -1809 – rikssvensk inlaga juli 1938", F10A:3, FNAs, RAS.

⁴⁰ Se främst Jalmari Jaakkola, "Sverige och Finland under medeltiden" (1937), vol. 149, PNA, RAH och A. R. Cederberg "Sverige och Finland 1523–1809" (1937), F10A:1, FNAs, RAS.

⁴¹ Föreningen Norden (1937), s. 73; A. R. Cederberg, "Finlands väg till statligt och nationellt oberoende" i Cederberg, Ruutu & Toivola, *Finlands självständighet* (Borgå: Werner Söderström, 1937), s. 16.

ningsnämnd flyttade samtidigt fokus för frigörelsen från en frigörelse från Sverige till en frigörelse från Ryssland.⁴² De finländska läroböckerna gick alltså i motsatt riktning jämfört med kraven i de finländska granskningarna av övriga nordiska läroböcker, som blev mer svenskvänliga och ryssfientliga. Den mer svenskvänliga berättelsen om Sveriges och Finlands gemensamma historia liknande i stor utsträckning den som den svenska nämnden hade hävdad på 1930-talet, men utan erövringsmotivet. Fortfarande hävdade de finländska granskarna att Finland och Sverige smält samman i en fredlig process, samt att finnarna redan var nordbor och västerlänningar i egen rätt, innan de inkorporerades i det svenska riket. De största tvisterna angående ursprunget efter andra världskriget var synen på den svensktalande minoritetens ursprung och den svenska påstådda erövringen.⁴³

Den svenska nämndens syn på finsk historia var intakt efter andra världskriget. I det svenska narrativet förvägrades finnarna ett eget ursprung, en finsk nation ansågs född först på 1800-talet och kampen för finsk självständighet betraktades som riktad mot Ryssland. Under efterkrigstiden började även den finländska nämnden att förespråka en sådan frigörelse. Ursprunget var dock även fortsatt kopplat till en äldre historia, där finnarna invandrade till nuvarande Finland som enskilda element och blev en finsk nation i anslutning till den finska marken och den västerländska kristendomen.⁴⁴

Den svenska nämnden kunde redan på 1930-talet hålla med den finländska nämnden om att svenska elever – och även elever i övriga nordiska länder – borde få lära sig mer om finnarnas äldsta historia, även om finnarna inte ansågs vara en egen nation. Innehållet i läroböckerna var dock underställda en inomnationell förhandling och det fanns inga starka företrädare för varken en tydligare nordisk identitet i historieläroböckerna eller för äldre finsk historia och denna uteblev också i de flesta fall från läroböckerna.

⁴² Jämför Holmén (2006), s. 332 och finländska föreningen Nordens granskningar av Brøgger–Pedersen, *Historie for den eksamensfri mellemskole* (u.a.), april 1961; Hæreid–Amundsen, “Vi ere en nasjon”: *Norges- og verdenshistorie* (1955), mars 1963; Jensen, *Nordens historie for gymnasiet* (1960), mars 1963, vol. 197, FNAn, RAO och Andersen, *Historiebogen for klasse 6–7*, 3. uppl. (1965), 14/2 1968, F10A:4, FNAs, RAS.

⁴³ Gösta Klatt, “Finlands forntid och bosättning” (manus 1960), vol. 196, FNAn, RAO, s. 1–4. Jämför, brev till historienämnderna från A. Mickwitz, W. von Koskull, E. Jutikkala, E. Puramo och M. Ruutu, 16/12 1960, vol. 150, PNA, RAH, s. 1–4 och finländska nämndens granskningar av Borg–Nordell, *Historia för gymnasiet* (1966), 12/2 1967 samt Kierkegaard–Winding, *Nordens historie I–II*, 9. uppl. (1965), 25/4 1966, F10A:2, FNAs, RAS.

⁴⁴ Finländska nämndens granskningar av Wirsén–Meurling, *Historia för grundskolan 4–6* (korrektur), 3/7 1963, F10A:3, FNAs, RAS; Øverås–Midgaard, *Norges historie* (1955), 21/1 1956, vol. 194, FNAn, RAO; Jensen, *Nordens historia for gymnasiet* (1960); Skretting, *Fedrelandet och verden* (1957); Øverås–Midgaard, *Norges historie for realskolen* (1956), mars 1963 (i “Granskning av de norske historieböckerna”), vol. 150, PNA, RAH; Kierkegaard–Winding, *Nordens historie I–II*, 9. uppl. (1965), 25/4 1966, F10A:2, FNAs, RAS.

Ett finskt historiskt subjekt i Nordens historia

Som en förlängning av synen på det finska ursprunget fanns också en motsättning mellan synen på den finska riksdelen under medeltid och tidigmodern tid. Det finska/finländska narrativet, så som det framställdes i läroböcker och i den finländska facknämndens synpunkter på andra länders läroböcker, lyfte fram olika specifikt finska nationella yttringar. Till dessa hör exempelvis det så kallade klubbekriget 1596–1597. Den finländska nämnden ansåg att detta krig kunde betraktas som ett tecken på finsk nationell medvetenhet, även om kriget ställde finne mot finne.⁴⁵ Den svenska uppfattningen var att klubbekriget var ännu ett av alla inhemska (svenska) bondeuppror under 1500-talet.⁴⁶

Till synen på det finska nationella subjektet hörde också idén om finnarna som den nordiska och västerländska civilisationens bålverk mot Ryssland. Denna så kallade *antemurale*-myt var, och är kanske fortfarande, en mycket viktig del av det finländska historiska narrativet.⁴⁷ I diskussionerna gentemot svenska historiker och i kritiken av svenska läroböcker märktes detta i flera åberopanden av finskt offer i försvaret av Norden, som den stora ofreden och hur finnarna kommit i kläm när gränsen mellan den svenska och den ryska statens intressesfärer drogs “godtyckligt genom rent finska trakter”.⁴⁸ Den svenska nämnden och svenska läroböcker betraktade inte helt sällan detta försvar av den västerländska civilisationen som ett *svenskt* försvar.⁴⁹ Skillnaden låg också i att kampen sågs som en del av ett finskt nedgångsmotiv i den finländska nationella myten medan det var en del av guldåldersmotivet i den svenska.

Under 1960-talet var det också tydligt, i alla diskussioner inom föreningarna Nordens historieläroboksrevision, att guldåldersmotiven började bli ett problem. Det var inte längre självklart att den egna storhetstiden var något att vara stolt över och erkännanden om övergrepp i historien blev mer påtagliga. Detta skulle kunna kopplas till ett mindre tydligt nationellt fokus på historien och en begynnande förändring av synen på global historia, men det kan också tolkas som ett nytt sätt att lyfta fram en nationell berättelse. Samtidigt förändrades också offerrollen mot mer av lidande offer (*victimhood*) än uppoffrande hjältebetonat

⁴⁵ Se t.ex. Föreningen Norden (1937), s. 68.

⁴⁶ Se Nils Ahnlund (m.fl.) “Sverige/Finland -1809 – rikssvensk inlaga juli 1938”, F10A:3, FNAs, RAS, s 7.

⁴⁷ Se Pål Kolstø, “Assessing the Role of Historical Myths in Modern Society” i Pål Kolstø (red.), *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe* (London: Hurst & Company, 2005), s.19–20.

⁴⁸ Föreningen Norden (1937), s. 72.

⁴⁹ Föreningen Norden (1937), s. 95, 184–186, 188.

offer (*sacrifice*).⁵⁰ Historien började hanteras på ett nytt sätt och när det gäller det svenska "erövrandet" av Finland löstes det tämligen enkelt eftersom den finländska nämnden aldrig hade accepterat erövringsmotivet och den svenska nämnden valde en defensiv dekonstruktion av det egna nationella mytmotivet genom att lyfta källkritiska problem. Man antydde att vi helt enkelt inte vet något om hur Finland blev svenskt.⁵¹ En liknande defensiv dekonstruktion ledde till att även det svenska motståndet mot Ryssland hamnade i skymundan, det nya Sverige gränsade ju trots allt inte mot Ryssland.

Slutsatser

Det nordiska perspektivet, och kanske ännu mer det globala perspektivet, kunde inte utmana det nationella perspektivet på historien under mellankrigstidens debatter om historieundervisning i Norden. Trots att det fanns internationella impulser som var tillräckligt starka för att en ömsesidig revision av läroböcker i historia skulle bli verklighet i Norden var det med ett mycket tydligt nationellt perspektiv som ledamöterna i de olika nämnderna närmade sig varandras läroböcker. Övergripande nordiska tolkningar av historiska händelser var närmast omöjliga att nå konsensus kring och förmodligen berodde detta på att historien var nationellt inmutad. För att göra någon del av historien "nordisk" behövde någon nation berövas delar av vad människor inom denna nation betraktade som *sin* historia och låta andra nationer göra anspråk på den.

I denna undersökning synliggörs också en viss förskjutning i diskussionen, mot en möjlig historiekulturell förändring. I vissa fall ses en förskjutning i vilken dimension diskussionen ägde rum i. Den isländska och den norska tolkningen av historien om Island förändrades inte mellan 1930-talet och 1960-talet, varken i nämnderna eller i läroböckerna. Däremot förflyttades diskussionen i viss mån från en politisk till en kognitiv dimension. På 1960-talet kunde inte en vetenskapligt orienterad undersökning av islänningarnas härkomst svara på de politiska frågor som ställts på 1930-talet angående detta. Trots det försköts inte diskussionen inom den politiska dimensionen mellan 1930 och 1965. Historiker på Island och i Norge vidhöll den kulturella tolkning som gjorts på 1930-talet, åtminstone i förhållande till det narrativ de tyckte skulle berättas i läroböckerna.

⁵⁰ Förändringen var möjligen mer påtaglig på 1970- och 1980-talen. Se en sammanfattning av forskningsläget i Sjöberg (2011), s. 131. Se även Max Liljefors, "Från jordbävning till byggnadsgrund – mytiska inslag i minnet av förintelsen" i Åsa Berggren et al. (red.), *Minne och myt: Konsten att skapa det förflutna* (Lund: Nordic Academic Press, 2004).

⁵¹ Se t.ex. svensk granskning av Skretting, *Fedrelandet og verden – 4.–6. skoleår* (1966), 10/8 1967, F10A:2, FNAs, RAS.

Den finska och svenska tolkningen av det finska ursprunget löstes inte heller, men i detta fall kom man ändå överens eftersom den svenska tolkningen gav vika. Perspektivet på Finland som en del av Sverige gick inte att upprätthålla när den finländska nationen konsoliderades allt mer. När 150 år hade gått sedan banden bröts var det förmodligen enklare att berätta den nationellt svenska historien som om Finland aldrig hade tillhört Sverige och begränsa berättelserna till "det egentliga Sverige". Diskussionen var fast förankrad i en politisk dimension, och det var politiska förändringar i synen på historia som förändrade förutsättningarna för vilken historia som kunde berättas på de olika sidorna om Bottniska viken.

Svårigheterna för revisionen att nå fram till en politiskt motiverad mer nordisk historia i skolämnets riktning kan kopplas till att det inte fanns förutsättningar för en sådan förändring inom varken den kognitiva eller politiska dimensionen av de nationella historiekulturerna. Den nordiska historiekulturen var inte heller tillräckligt tydlig och inte heller tillräckligt stark i förhållande till de nationella historiekulturerna.

I både de finsk-svenska och de isländsk-norska diskussionerna var det svårt att nå den där övergripande omställningen och gemensamma historien, men de förändringar som går att skönja i diskussionerna kan säga mycket om historiekulturell interaktion och om hur historiekulturer förändras. Förändringarna har förmodligen att göra med flera processer som är svåra att få syn på och som inte nödvändigtvis är kopplade till varandra. Vetenskapliga förändringar kan påverka vilka perspektiv som betraktas som intressanta, men det kan även politiska och estetiska förändringar göra, av andra anledningar. Det är mycket svårt att knyta historiekulturella förändringar till specifika händelser, som krig, murars fall eller politiska uppgörelser, eftersom det inte är säkert att de påverkar alla dimensioner i samma riktning. Jämförelsen av diskussionen före och efter andra världskriget tyder på att historiekulturernas inbördes förhållanden både förändrades och förblev desamma.

Genom att över tid följa diskussioner, som hade det uttalade målet att skapa nya historiekulturella utgångspunkter, går det att säga något om hur motsättningar hanterades på olika sätt och också något om villkoren under vilka historiekulturer förhandlas och förändras. Vissa typer av nyorientering, såsom en förändring mot större erkännande av andras historia och andras rätt till en egen historia i sin egen kulturella kontext, blir också möjliga att nyansera och förändringar i diskussionerna kan sättas i relation till historiekulturella förändringar.

De diskussioner jag har undersökt speglar inte hela den historiekulturella förhandlingen. Den inomnationella, och förmodligen mycket viktigare, förhandlingen är inte direkt synlig. De historiekulturer som framträder i föreningarna

Nordens material förefaller inte ha någon utsida i sin synkrona och kulturellt bundna kontext. De förändringar som inträdde under perioden förefaller ha haft sitt ursprung i en övergripande nordisk historiekultur medan de nationellt avgränsade historiekulturerna knappast förändrades om det inte fanns företrädare för förändringar *inom* dess gränser. Detta understryker att formspråk, sanningar och motsäningar existerar inom samma kulturella ram och kräver ett immanent språk i raserandet av historiekulturella försanthållanden. Därmed blir det också svårt att inkorporera en ny historieundervisning genom yttre tryck, som det i stor utsträckning var fråga om både under mellankrigstiden och under efterkrigstiden. Diskussionerna som fördes antyder att föreningarna Nordens historieläroboksrevision närmast var ett nationellt försvar gentemot internationella impulser och krav på en ny historieskrivning och historieundervisning.

Vidare visar den här studien att det inte fanns någon egentlig eftersläpning mellan historikers uppfattning och den uppfattning som förfäktades i läroböckerna när det gäller nationellt kontra internationellt perspektiv. Tvärtom ställde sig historiker i alla länderna bakom narrativen i "de egna" läroböckerna och påpekade mycket sällan problem i förhållande till forskningen. När det gjordes var det snarare påpekanden om att annan, mindre nationellt centrerad forskning, borde ges större utrymme vid universiteten för att underlätta skrivandet av mer nordiskt inriktade läroböcker i historia.⁵² Man kan alltså vända på kritiken som riktats mot läroboksförfattare och lärare. Hade de haft tillgång till någon annan historia än en extremt nationellt centrerad hade de kunnat skriva och undervisa en mer internationellt färgad historia.

Föreningarna Nordens tillsättning av *nationella* historiska facknämnder i försöken att bygga en *nordisk* historiekulturell ram, understyrker den nationalistiska hegemonin, särskilt under 1900-talets första hälft, och de effekter detta fick för diskussioner långt senare, också under efterkrigstiden. Historiska frågor, ställda i en viss kronologisk kontext, låg till grund för diskussioner långt senare, i en tid när de förmodligen aldrig skulle ha ställts.

⁵² Haakon Vigander, *Mutual Revision of History Textbooks in the Nordic Countries* (Paris: Unesco, 1950), s. 33.

Engelsk Abstract

This article explores some conditions of interaction between different perspectives in the teaching of history in Scandinavian schools in the twentieth century. The study investigates how currents of international sentiment in the teachings of history were met in the national context; how national narratives interacted and changed, when questioned within the framework of education. The investigation is specifically focused on the revision of history textbooks conducted by the Norden Associations which was aimed at nourishing cooperation and a sense of unity among the Nordic peoples. The theoretical framework is inspired by the concepts of historical culture and national myths. History is contended to be negotiated within the framework of historical culture, and therefore rarely affected by criticism from the outside in a profound way. The article shows that discussions among historians within the textbook revision were imbued with political sentiment and that the Second World War, which has been said to have changed the conception of national history in Europe, may have had a big impact on some issues, but not on others. Changes in the conception of history within the revision can almost always be attributed to changes in the political dimension of historical culture, and not to changes within the academic discipline.

Henrik Åström Elmersjö, f. 1978, fil. dr, är forskare i historia med utbildningsvetenskaplig inriktning vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet. Han har tidigare varit gymnasielärare i historia och geografi och disputerade våren 2013 på avhandlingen 'Norden, nationen och historien'. Han har även ingått i det europeiska projektet EurViews och där undersökt hur Europabilden förändrats i svensk historieundervisning under 1900-talet.

Referenser

Otryckta källor

Riksarkivet, Helsingfors (RAH)

- Pohjola-Nordens arkiv (PNA)
- Hb Launtakunnat
- Vol. 147 Historianoppikirjojen tarkastuslautakunta 1933–1937
- Vol. 148–153 Historialautakunta

Riksarkivet, Oslo (RAO)

- Foreningen Nordens arkiv (FNAn)
- D Sakarkiv
- Vol. 193–203 Undervisningsnemnda – historisk fagnemnd 1921–1980

Riksarkivet, Stockholm (RAS)

- Föreningen Nordens arkiv (FNAs)
- F10A:1–9 Handlingar rörande historikernämnden

Tryckta källor och litteratur

- Ahonen, Sirkka & Rantala, Jukka (red.) *Nordic Lights: Education for nation and Civic Society in the Nordic Countries, 1850–2000* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2001).
- Andersson, Håkan, *Kampen om det förflutna: Studier i historieundervisningens målfrågor i Finland 1843–1917* (Åbo: Åbo Akademi, 1979).
- Andgren, Sigfrid & Bergsgård, Arne, “Den svensk-norska unionen 1814–1905” i Wihlem Carlgren et al. (red.) *Omstridda spörsmål i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden, 1950).
- Árnason, Jóhann P. & Wittrock, Björn (red.), *Nordic Paths to Modernity* (Oxford: Berghahn Books, 2012).
- Carlgren, Wilhelm; Kretzschmer, Knud; Mickwitz, Axel & Vigander, Haakon (red.), *Omstridda spörsmål i Nordens historia I* (u.o.: Föreningarna Norden, 1940).
- Carlgren, Wilhelm, Kretzschmer, Knud, Mickwitz, Axel & Vigander, Haakon (red.), *Omstridda spörsmål i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden; 1950).
- Cederberg, A. R., “Finlands väg till statligt och nationellt oberoende” i Cederberg, Ruutu & Toivola, *Finlands självständighet* (Borgå: Werner Söderström, 1937).
- Edquist, Samuel, *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse* (Umeå: Boréa, 2009).
- Elmersjö, Henrik Åström, *Norden, nationen och historien: Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919–1972* (Lund: Nordic Academic Press, 2013).
- Elmersjö, Henrik Åström & Lindmark, Daniel, “Nationalism, Peace Education, and History Textbook Revision in Scandinavia, 1886–1940” i *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 2, nr. 2 (2010).
- Elmgren, Ainur, *Den allrakäraste fienden: Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (Lund: Sekel bokförlag, 2008).
- Engman, Max, “National Conceptions of History in Finland” i Erik Lönnroth, Karl Molin & Ragnar Björk (red.), *Conceptions of National History* (Berlin: Walter de Gruyter, 1994).
- Fewster, Derek, “Fornfolket i nutiden: Arkeologins politiska budskap” i Derek Fewster (red.), *Folket: Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2000).
- Fewster, Derek, *Visions of Past Glory: Nationalism and the Construction of Early Finnish History* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2006).
- Foreningen Norden, *Omstridte spörsmål i Nordens historie 4* (Oslo: Foreningen Norden, 1973).

- Föreningen Norden, *Nordens läroböcker i historia: Ömsesidig granskning verkställd av föreningarna Nordens historiska facknämnder* (Helsingfors: Föreningarna Norden, 1937).
- Gramsci, Antonio, *En kollektiv intellektuell* (Staffanstorp: Bo Cavefors, 1967).
- Haue, Harry, "Transformation of History Textbooks from National Monument to Global Agent" i *Norddidactica* 3, nr. 1 (2013).
- Holmén, Janne, *Den politiska läroboken: Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2006).
- Iriye, Akria, *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2013).
- Janfelt, Monika, *Att leva i den bästa av världar: Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* (Stockholm: Carlssons, 2005).
- Karlsson, Gunnar, "Icelandic Nationalism and Inspiration of History" i Rosalind Mitchison (red.), *The Roots of Nationalism: Studies in Northern Europe* (Edinburgh: John Donald Publishers, 1980).
- Karlsson, Klas-Göran, *Europeiska möten med historien: Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn* (Stockholm: Atlantis, 2010).
- Kolasa, Jan, *International Intellectual Cooperation: The League Experience and the Beginnings of UNESCO*, (Wroclaw: Polskiej Akademii, 1962).
- Kolstø, Pål, "Assessing the Role of Historical Myths in Modern Society" i Pål Kolsø (red.), *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe* (London: Hurst & Company, 2005).
- Korostelina, Karina V. & Lässig, Simone (red.), *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (New York: Routledge, 2013).
- Liljefors, Max, "Från jordbävning till byggnadsgrund – mytiska inslag i minnet av förintelsen" i Åsa Berggren et al. (red.), *Minne och myt: Konsten att skapa det förflutna* (Lund: Nordic Academic Press, 2004).
- Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs* (Stockholm: Atlas, 2001).
- Lorentzen, Svein, *Ja vi elsker... Skolebøkene som nasjonsbyggere 1814–2000* (Oslo: Abstrakt forlag, 2005).
- Magreøy, Hallvard, *Norsk-islandske problem: Omstridde spørsmål i Nordens historie III* (Oslo: Universitetsforlaget, 1965).
- Malmberg, Mikael af & Stråth, Bo (red.) *The Meaning of Europe: Variety and Contention within and among Nations* (Oxford: Berg, 2002).
- Nordgren, Kenneth, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige* (Umeå/Karlstad: Umeå universitet/Karlstads universitet, 2006).
- Nygren, Thomas, *History in the Service of Mankind: International Guidelines and History Education in Upper Secondary Schools in Sweden, 1927–2002* (Umeå: Umeå University, 2011).
- Ribbing, Olof, "De nordiska rikenas inbördes militära konflikter under tiden 1521–1814 i nutida framställningar" i Wilhelm Carlgren et al. (red.), *Omstridda frågor i Nordens historia II* (u.o.: Föreningarna Norden, 1950).
- Rüsen, Jörn, "Introduction – Historical Thinking as Intercultural Discourse" i Jörn Rüsen (red.), *Western Historical Thinking: An Intercultural Debate* (New York: Berghahn Books, 2002).
- Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter* (Göteborg: Daidalos, 2004).
- Shore, Cris, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration* (New York: Routledge, 2000).
- Siegel, Mona, *The Moral Disarmament of France: Education, Pacifism, and Patriotism, 1914–1940* (New York: Cambridge University Press, 2004).
- Sjöberg, Erik, *Battlefields of Memory: The Macedonian Conflict and Greek Historical Culture* (Umeå: Umeå universitet, 2011).
- Skovgaard-Petersen, Vagn (red.), *Nordens historie i skolen: Synspunkter og forslag til undervisningen i de andre nordiske landes historie* (u.o.: Foreningerne Nordens Forbund, 1972).
- Smith, Anthony D., "National Identity and Myths of Ethnic Decent" i *Research in Social Movements, Conflict and Change* 7 (1984).
- Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986).

- Steen, Sverre & Bagge, Povl. "Den dansk-norske forbindelse 1536–1814" i Wilhelm Carlgren et al. (red.), *Omstridda spørsmål i Nordens historia I* (u.o.: Föreningarna Norden, 1940).
- Stråth, Bo, "Scandinavian Unity: A Mythical Reality" i Nils Arne Sørensen (red.), *European Identities: Cultural Diversity and Integration in Europe since 1700* (Odense: Odense University Press, 1995).
- Stugu, Ola Svein, "Educational Idelas and Nation Building" i Sirkka Ahonen & Jukka Rantala (red.), *Nordic Lights* (Helsingfors: Finnish Literature Society, 2001).
- Stöber, Georg, "From Textbook Comparison to Common Textbooks? Changing Patterns in International Textbook Revision" i Karina V. Korostelina & Simone Lässig (red.) *History Education and Post-Conflict Reconciliation: Reconsidering Joint Textbook Projects* (New York: Routledge, 2013).
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (red.) *The Cultural Construction of Norden* (Oslo: Scandinavian University Press, 1997).
- Thelin, Bengt, "Early Tendencies of Peace Education in Sweden" i *Peabody Journal of Education*, 71, nr. 3 (1996).
- Wallette, Anna, *Sagens svenskar: Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*, Lund: Sekel bokförlag, 2004).
- Vigander, Haakon, *Mutual Revision of History Textbooks in the Nordic Countries* (Paris: Unesco, 1950).
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund: Nordic Academic Press, 2001).